

Utviklingshemming og seksualitet – forebygge og håndtere overgrep

Tekst: Gry Bogetun

Fylkesmannen i Finnmark har i samarbeid med habiliteringstjenestene i Finnmark utarbeidet en enkel håndbok, der første del gir kunnskap om generell, seksuell utvikling og hvordan seksualitet kan forstås hos mennesker med utviklingshemming. Andre del gir kunnskap om hvordan seksuelle overgrep kan forebygges og hvordan mistanke- eller viten om seksuelle overgrep skal håndteres. Håndboken har også et kapittel om internkontroll, et viktig element i det å bevare kontinuitet i bevissthet og kompetanse.

Håndboken retter seg mot tjenesteytere som gir bistand til mennesker med utviklingshemming. Artikkelen er et lite sammendrag av håndboken som er utarbeidet av Torunn Ovrud og Hilde M. Kristiansen, spesialister i sexologisk rådgivning i samarbeid med Gry Bogetun, seniorrådgiver.

Seksualitet og utviklingshemming

Håndboken tar utgangspunkt i seksualitet som en uttømmelig kilde til nærhet og ømhet, spenning og lek, nytelse og livsglede. Seksualitet er også kroppslige fornemmelser, følelser og opplevelser som kan utvikles og modnes gjennom en livslang prosess. Seksualitet er en viktig del av menneskets identitet.

Det legges også vekt på at mennesker med utviklingshemming har den samme retten til seksuell utfoldelse som alle andre. Men de kan ha reduserte forutsetninger for å tilegne seg kunnskap og erfaring om sosiale normer og seksualitet. Det er også slik at det enkelte barn, den enkelte ungdom med utviklingshemming, vokser opp uten å ha deltatt i uformell læring og utforskning sammen med andre barn.

Dette kan resultere i manglende kompetanse i forhold til å gi uttrykk for – eller å forstå egne og andres grenser. Det kan være et misforhold mellom kroppslig og kognitivt utviklingsnivå, der omgivelsenes krav og forventninger til passende atferd ikke er i overensstemmelse med det den utviklingshemmede faktisk forstår.

Det er derfor svært viktig at vi som tjenesteytere tar det medansvar vi har for å etablere et kompetent, seksualvennlig miljø der individuell seksualitet anerkjennes og respekteres. I håndboken beskrives dette som:

Retten til seksuell helseomsorg:

Seksuell helseomsorg må være tilgjengelig for forebygging og behandling av seksuelle bekymringer, problemer og forstyrrelser.

(World Association for Sexual health (WAS). Oversatt til norsk av Esben Esther

Gry Bogetun.

Foto: Mikkell Eknes.

Pirelli Benestad og Elsa Almås. Tilpasset til håndboken av Torunn Ovrid og Hilde Margrete Kristiansen)

Det er viktig at den enkelte tjenesteyter- og det enkelte fagmiljø har nok kompetanse til å møte den enkeltes seksualitet på en åpen og fordomsfri måte. Videre er det viktig at fagmiljøet legger tilrette for at den enkelte bruker får kunnskap ut fra egne behov og forutsetninger. Det er av stor betydning for utviklingen av en trygg og god seksuell identitet.

Forebygge krenkelser og overgrep

Mennesker med utviklingshemming utsettes for overgrep. Studier viser at de utsettes for overgrep fra nærpå personer, fra personer de kjenner. Det kan være andre mennesker med utviklingshemming, tjenesteytere eller andre hjelpere. Overgrepene finner oftest sted i bo- aktivitets- eller dagtilbud (Olsen, Terje og Rønning, Hild, 2013, Kunnskapsopsummering,

Rettsikkerhet for utviklingshemmede, Nordlandsforskning) .

Som det beskrives ovenfor begår mennesker med utviklingshemming også overgrep. Dette kan skyldes manglende kompetanse på egen seksualitet, grenser og normer. Mennesker med utviklingshemming har ofte ikke forutsetninger for å forstå hvilke skader et overgrep påfører et annet menneske. Kunnskap om sosiale normer og seksualitet kan forebygge overgrep begått av personer med utviklingshemming.

Kunnskap om sosiale normer og

seksualitet kan også forebygge overgrep i form av at kunnskap skape ferdigheter i å motsette seg krenkelser og overgrep. Kunnskap om egne rettigheter og egne grenser kan gi forutsetninger for å protestere. Kunnskap kan også gi forutsetninger for å fortelle om krenkelser. Men for å kunne motsette seg, protestere og fortelle må den enkelte ha kunnskap om gjeldende sosiale normer og retten til å ikke bli utsatt for uønsket seksuell aktivitet fra annen person. Tjenesteyterne må ha kunnskap nok til å lære den enkelte hvilke kroppsdelene som er private. Disse kroppsdelene må ha navn slik at uønskede krenkelser og overgrep kan formidles og forstås.

Håndtere overgrep

Håndboken gir en konkret og enkel innføring i hvordan den enkelte tjenesteyter skal forholde seg ved mistanke om overgrep, den beskriver eksempler som kan være uttrykk for overgrep. Et slikt eksempel er:

Forandring i atferd

Overgrep kan føre til mange forandringer i personens atferd. Det kan være å isolere seg, konsentrasjonsvansker, passivitet, aggressivitet rettet mot seg selv eller andre. Reagerer uvanlig på vanlige hendelser (smak, lyd, lukt, bevegelser, ...) (Håndbokens s. 23)

Håndboken har flere eksempler på atferd som kan være et uttrykk for overgrep, men som også kan være uttrykk for andre ting. Tjenesteyterne må kartlegge hva som er årsak til endringer i atferd. Dersom det er behov for bistand til dette, kan spesialist-

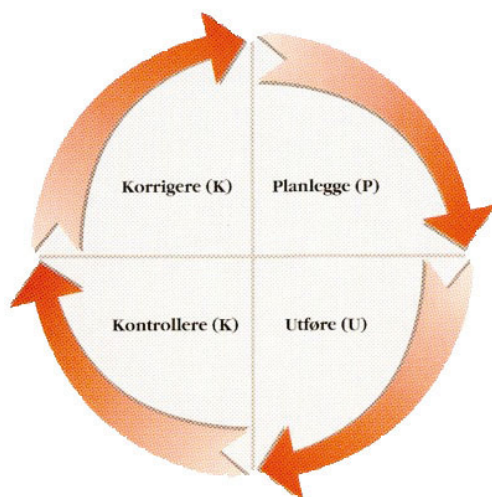
helsetjenesten kontaktes for utredning og kartlegging.

Håndboken beskriver konkrete prosedyrer for overgrep. Den beskriver hvordan tjenesteytere skal gå frem ved mistanke om overgrep og prosedyrer for å håndtere akutte, konkrete overgrep.

Internkontroll

Sist men ikke minst, håndboken inneholder en oppfordring om å implementere kunnskap om seksualitet – og kunnskap om det å forebygge og håndtere overgrep i virksomhetens internkontroll. Vi, som har skrevet håndboken har vurdert dette som nødvendig for å sikre at nødvendig kompetanse om seksualitet – og om overgrep etableres, vedlikeholdes og fornyes.

Sirkelen (Demings sirkel) er et utgangspunkt for bevisst styring gjennom planlegging, utføring/utøvelse, kontroll og korrigering, les mer om dette i: *Hvordan holde orden i eget hus. Internkontroll i sosial- og helsetjenesten, veileder IS-1183.*

Eksempel på internkontroll i praksis:

Planlegging

av hvordan virksomheten skal sikre at den enkelte ansatte har tilstrekkelig kompetanse:

Virksomheten lager en oversikt over gjeldende regler og generelle prosedyrer for virksomheten. Videre kartlegges hvilke kompetansebehov som følger av individuelle behov.

Det utarbeides prosedyrer for opplæring. Hva skal opplæringen inneholde, hvordan skal opplæringen gis, hvem skal kunne gi opplæring og når skal den gis?

Utførelse

opplæring gjennomføres i henhold til planer

Kontroll

av egen virksomhet

Evaluerer av om opplæringsprosedyrene ivaretar behovet for kompetanse, hvilke erfaringer har de ansatte gjort seg?

Etterspørre synspunkter fra de som mottar tjenestene som ytes, hvilke erfaringer har de gjort seg, foreligger det klager?

Sjekke om det har forekommet uønskede hendelser, om avvik har oppstått på grunn av manglende kompetanse?

Foreligger det risiko for svikt? Gjennomføre en intern revisjon av egen virksomhet?

Et eksempel på resultater av slik kontroll kan være at det avdekkes flere uønskede hendelser. Kommunen må da finne ut hva de skyldes.

En gjennomgang av hendelsene og de avviksmeldingene som er sendt i etterkant viser at årsaken er at flere nyansatte ikke har fått den planlagte opplæringen. De ansatte forklarer det med at det ikke er tid til å gi opplæring fordi det ikke er frigjort tid til opplæring i turnus. Det er gjort flere erfaringer på at det ikke er mulig å gi opplæring samtidig som det ytes tjenester.

**Korrigerende
relevante tiltak iverksettes**

Hvis man legger eksemplet ovenfor til grunn så kan tiltaket være;

Å frigjøre tid til opplæring, det settes inn vikar for den som skal gi opplæringen

**Planlegging
og så videre – arbeidet med
internkontroll er et arbeid som må pågå
kontinuerlig**

Håndbokens rolle

Håndboken som er presentert gir innføring i noen viktige kunnskapsområder som tjenesteytere som jobber med mennesker med utviklingshemming har behov for.

Den ble i utgangspunktet utarbeidet, i påvente av tilsvarende kunnskapskilder fra sentrale myndigheter. Det pågår et større arbeid i regi av Barne, likestillings- og inkluderingsdepartementet, et arbeid som inkluderer stiftelsene Signo og SOR.

Det er sannsynlig at det blir utarbeidet gode retningslinjer som kan erstatte håndboken fra Finnmark. Men inntil disse foreligger er håndboken en viktig kunnskapskilde i forhold til seksualitet- og i forhold til overgrep.

Håndboken er gratis og kan lastes ned fra Helse Finnmark sin hjemmeside; og fra Fylkesmannen i Finnmark sin hjemmeside; ●●●

Foto: Scandinavian StockPhoto.

Foto: Scandinavian StockPhoto.